

כמותם בכל דבר גם כשהשואל מעדתנו, למשל אם בה' איסור והיתר דעת השו"ע להקל בהלכה מסויימת ודעת הרמ"א להחמיר, אותם פוסקים יחששו לדעת הרמ"א ויורו להחמיר כמותו למרות שהפסיקה הברורה אצלנו באותה הלכה אינה כן.

ואם נלך בענין זה אחר דעת גדולי ההוראה הנ"ל שהורו לחוש לפסק המשנ"ב שהצריך לחתוך את המלל במקום הכנפות, נצטרך להחמיר לא רק בחוטים הקשורים כמין רשת אלא גם בחוטי שתי שאינם קשורים ומשתלשלים באורך, ובזה אין שום חולק שהמנהג היה להותיר אותם גם במקום הכנפות כדעת הרמב"ם והשו"ע וכמו שהתבאר.

ולכן למעשה, אנחנו יכולים להחזיק במנהגנו בכל עוז, הן בהשארת החוטים כמות שהם במקום הכנפות, והן בעשיית הרשת לנוי מצוה, בלי שום נקיפות מצפון על כך שאיננו חוששים לדעות שונות שלא חששו להם אבותינו. והרוצה לחשוש לעצמו ולהוריד אותם במקום הכנפות רשאי, שהרי לא נעשה הדבר אלא לנוי והידור מצוה ואינו מעכב, אבל להלעז על אבותינו שנהגו שלא כדין בודאי שאסור.

צורת הקשירה

בגמ' במנחות (לט, א) איתא: תכלת שכרך רובה כשרה, ואפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה, ונויי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף. וכמה שיעור חוליא, תניא רבי אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש. תאנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, הפוחת לא יפחות משבע כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה כנגד שבעה רקיעין וששה אורין שביניהם, ע"כ. עיקר מצות ציצית [תכלת' הוא שם כולל למצות ציצית] שליש גדיל ושני שלישי ענף, ומכל מקום אם הוסיף וכרך רובה שעשה שני שליש גדיל ושליש ענף כשרה, ומאידך אם פחת ועשה חוליא אחת בלבד ג"כ כשרה. שיעור חוליא הוא בשלש כריכות, שמסובב את החוט שלש פעמים על שאר החוטים ותוחבו לתוך הכריכות כמו הקשירה המקובלת אצלנו.

וכתבו התוס' שם (ד"ה לא יפחות): ומה שאנו נוהגים חמשה קשרים, פירש בקונטרס דהא ציצית שקולה כנגד כל המצוות, לפי ש'ציצית' עולה ת"ר, ושמונה חוטין וחמשה קשרים עולה תרי"ג וכו', ויש מפרשים 'לא יפחות משבע' כריכות בין כל קשר וקשר, ע"כ. דברי תוס' אלו הם מקור הקשירה הנפוצה כיום שעושים חמשה קשרים כפולים ובין כל קשר כפול לחבירו כורכים מספר כריכות, פותחים בשבע כריכות ומוסיפים והולכים עד שמסיימים בשלש עשרה כריכות. וכמו שכתב הב"י (או"ח סי' יא): ואני ראיתי שנוהגים לכרוך באויר ראשון שבע כריכות, ובשני תשע, ובשלישי אחת עשרה, וברביעי שלש עשרה וכו', ונראה לי שטעמם לפי שהם סוברים דהא דתניא לא יפחות משבע ולא יוסיף על שלש עשרה, אכריכות שבין קשר לקשר קאי כפירוש אחרון שכתבו התוס'. וכן פסק להלכה בשו"ע שם סעיף יד.

אולם הרמב"ם (פ"א הל' ז-ט) פסק את דברי הבריייתא כצורתם ולא הזכיר כלל מענין חמשה קשרים, וז"ל: ולוקח חוט אחד מן הלבן וכורך בו כריכה אחת על שאר החוטין בצד הבגד ומניחו, ולוקח חוט התכלת וכורך בו שתי כריכות בצד כריכה של לבן וקושר, ואילו השלש כריכות הן הנקראין חוליא וכו'. כמה חוליות הוא עושה בכל כנף, לא פחות משבע ולא יתר על שלש עשרה, וזו היא מצוה מן המובחר וכו'. העושה לבן בלא תכלת לוקח אחד משמונת החוטין וכורך אותו על שאר החוטין עד שלישן ומניח שני שלישיהן ענף, וכריכה זו אם רצה לכרוך אותה חוליות חוליות כעין שכורך בתכלת הרשות בידו, וזה הוא מנהגינו, ואם רצה לכרוך בלא מניין חוליות עושה. כללו של דבר יתכווין להיות הכרוך שליש והענף שני שלישים. ויש מי שאינו מדקדק דבר זה בלבן, אם כרך הלבן על רוב החוטין או שלא כרך אלא חוליה אחת כשרה, ע"כ.

לדעת הרמב"ם בזמן שיש תכלת כל חוליה מורכבת מכריכה אחת בחוט לבן ושתיים בחוט התכלת, ומה שאמרו בגמ' הפוחת לא יפחות משבע ולא יוסיף על שלש עשרה לא נאמר על הכריכות כפי' התוס' אלא על מנין החוליות, שלכל הפחות יעשה שבע חוליות של שלש שלש כריכות ולא ירבה יותר משלש עשרה חוליות כאלו. וכל זה מעכב דווקא בזמן שיש תכלת, אבל כשעושה ציצית בלא תכלת אם רוצה יכול לעשותה חוליות כמו בתכלת וכן הוא המנהג, ואם רוצה יכול לעשותה בלא חוליות ובלבד שישמור על נוי הציצית בחלוקת שליש גדיל ושני שלישים ענף.

משמע שלדעתו בזמן שאין תכלת אין שום קפידא בצורת הקשירה ויכול לעשותה בחוליות או בכריכות כרצונו, אולם בתשובותיו (בלאו ח"א סי' קלה) פירש יותר וכתב שראוי יותר לעשותה בחוליות דווקא, וז"ל: שאלה. איך עשיית הציצית, האם חוליות כמו שאמר התלמוד הפוחת לא יפחות וכו', או הן כריכות כמו שעושים הזקנים, וכמו שכתוב למקצת גאונים, ורבינו האי ורבינו חננאל ג"כ סוברים שעושים כריכות. תשובה. אלו הכריכות לא עשינון מעולם ולא נעשה אותן ולא נאמין בהן [הכוונה לא נסבור אותן], אלא אנו סומכים על מה שאמר התלמוד והוא, שנכרוך שלש כריכות ונעשה הכריכה השלישית קשירה ויהיה הכל לחוליא אחת, ונרחיק קצת ונכרוך שלש בקשירה, ונרחיק קצת ונכרוך כך עד שנעשה שבע חוליות כל חוליא שלש כריכות, ויהיה בין כל חוליא וחוליא מרחק קטן. ונתכוין שתהיינה השבע חוליות כולן בשליש העליון של הציצית, ונניח השני שלישים כשחוטיהם נפרדים. ומה שנראה לי במה שאמרו מקצת הגאונים בדבר הכריכה הוא, שהם סוברים שאלו החוליות הנזכרות בתלמוד אינן מחויבות אלא בחוט של תכלת, אבל עכשיו הואיל ואין לנו אלא לבן לבד תספיק הכריכה איך שתהיה וכו'. וכל דבר שיימצא לאחד הגאונים שלא נדע סיבתו בו, צריך לומר עליו כמו שאמרו ז"ל (ב"ב קל, ב) לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמרון מיניה, אולי יש להם בזה עיקר. אבל להצטמצם בעשיית החוליות שהיא מן התלמוד, ראויה יותר ומאמר מפורש שאיש אינו יכול לדחותו, וזו הכריכה אינה אלא קולא בלבד, ואנחנו לא נדע אותה בשום פנים, ע"כ.

ומה שכתב הרמב"ם בהלכה שמנין החוליות הוא לא פחות משבע ולא יותר משלש עשרה וזו היא מצוה מן המובחר, אין הכוונה שמצוה מן המובחר לקשור שלש עשרה ולא שבע, אלא שמצוה מן המובחר לקשור בחוליות ולא בכריכות כמנהג הגאונים, שהרי בתשובות סתם כמנין שבע חוליות ולא הזכיר כלל שיכול להוסיף עד שלש עשרה.

גם בנו רבינו אברהם בספרו המספיק (אסופת מאמרים עמ' נב-נד) כתב: ויהיה אחד משמונת החוטים ארוך יותר מיתר החוטים כדי לכרוך בו החוליות, כשיקח החוט הארוך ויכרוך ממנו על שבעת החוטים מתחילתם שלצד כנף הטלית שתי כריכות [לשון זה תמוה שהרי שיעור חוליה אינו פחות משלש כריכות כמבואר בגמ', וכבר הערתי על כך באסופת מאמרים שם]

או שלש וכו', וכן שבעה קשרים, ופחות מזה כשר ויותר מזה כשר אלא שאמרו הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, ומנהג רוב העולם לעשות שבע, ואין צורך לחרוג מזה, והוא מצוה מן המובחר, ע"כ. ופשט לשונו מורה שאדרבה קשירת שבע חוליות כמנהג העולם, היא המצוה מן המובחר.

בשתילי זיתים (סי' יא סקמ"א) אחר שביאר דעת מרן הנ"ל שבאור ראשון כורכים שבע כריכות, בשני תשע [המקובל היום לעשות באור השני שמונה הוא על פי דעת האריז"ל], בשלישי אחת עשרה וברביעי שלש עשרה, שעולים יחד כמנין ה' אחד וכו'. כתב: ומנהגנו לעשות באור ראשון עשר כריכות, ובשני חמש, ובשלישי שש, וברביעי חמש כשם ההוי"ה. וכן כתב מהריק"ש, ושכן נהגו. וכן כתב המג"א בשם לחם חמודות שכן נהג רבי שלמה מולכו, עכ"ל.

ומהרי"ץ בסידורו עץ חיים (ח"א קלז, ב) הביא גם כן מנהג זה לקשור את הציצית בחמשה קשרים ובכריכות כמנין הוי"ה, וכתב ע"ז: וכן הוא מנהג רוב העולם עתה, ובילדותי ראיתי שהעם היו נוהגין כסברת הרמב"ם, ואני הצעיר ראיתי בזוהר פ' שלח לך כסברת הרמב"ם. ואם כן יהיה ענין הז' חוליות משלש שלש – כ"א כמנין אהי"ה ב"ה וכו', ע"כ.

לפי עדותו של מהרי"ץ, רק בזמנו כשהחלו להתפשט ספרי השת"ז נוצר מנהג זה לעשות כריכות כמנין הוי"ה, כנראה בעקבות השו"ע שפסק לעשות חמשה קשרים כדעת התוס' והגאונים ושלא כדעת הרמב"ם, אלא שלא עשו כמותו במנין הכריכות [שבע, תשע, אחת עשרה ושלש עשרה] רק כדעת הר"ש מולכו. אבל בילדותו לפני שהתפשט חיבור השת"ז היה המנהג הפשוט כדעת הרמב"ם לעשות שבע חוליות.

ואכן כך היה המנהג מדורות עולם לעשות חוליות של שלש שלש כריכות, ובכל מחוזות תימן נהגו כן ואפילו בשרעב, כמו שניתן לראות ב'תכלאל משתא' ממשפחת מארי סאלם שבזי זיע"א. ולא היו עושין קשרים כלל, כדעת הרמב"ם שלא הצריך שום קשירה מלבד קשרי החוליות בעצמן, ולא כמו שנהוג כיום לעשות קשר ע"ג קשר צמוד לכנף הבגד כדי לצאת ידי שאר הדעות. ובדרך כלל היו עושין רק שבע חוליות ולא יותר, משום שהחוטים לא היו ארוכים כ"כ כמו שנזכר לעיל, ולא

הוצרכו להרבות בחוליות כדי להגיע לחלוקת שליש גדיל ושני שלישים ענף. אבל בזמננו שהחוטים ארוכים יותר, רבים מוסיפים וקושרים שלש עשרה חוליות, כדי שיהיה הגדיל ארוך במדת האפשר ויגיע לשיעור שליש מן הציצית.

ולמעשה, בזמן הזה שאין לנו תכלת צורת הקשירה לא מעכבת כלל כמו שכתב הרמב"ם בהלכה, ואין קפידא בדבר זה שאפשר לקשור בחוליות של שלש שלש כריכות, או בחמשה קשרים וכריכות ביניהם, כדעת השו"ע - שבע, תשע [או שמונה לד' האריז"ל], אחת עשרה, שלש עשרה, או כדעת הר"ש מולכו - חמש, עשר, חמש, עשר כמנין הוי"ה. גם בתימן לא דקדקו כ"כ בזה, והיו שבטלית של ימות החול עשו קשרים וכריכות כמנין הוי"ה, ובטלית של שבת עשו חוליות של שלש שלש כריכות, ויש שלעולם עשו כריכות כדעת השת"ז. וממילא אין מקום לבדוק בציציותיהם של הבריות ולפסול כל מי שאינו עושה כמנהג, שבכל אופן שיעשו יש להם על מי לסמוך.

קשרים בקצות חוטי הציצית

כתב השו"ע (או"ח סי' יא סי"ד): ונהגו לעשות בסוף כל חוט קשר כדי שיעמוד בשזירתו, ע"כ. וכ"כ בהגהת הרמ"א לעיל (ס"ג): ולכתחילה טוב לקשור החוטין למטה וכו', ע"כ. אולם במשנ"ב שם (סקי"ח) כתב: ויש אומרים דאדרבה יותר טוב שלא לקשור, ונכון להחמיר אם הם שזורים יפה דלא שכיח שיתפרקו, ע"כ. וטעם המחמירים משום שנראה כמוסיף על הקשרים כמו שכתב המג"א (סקכ"ג).

ובתימן היה המנהג פשוט כדעת השו"ע והרמ"א לעשות קשר בקצה כל חוט, משום ששזירת החוטים היתה נעשית במלאכת יד, ולא היתה חזקה ומהודקת כל כך כמו בזמננו ובקל היתה מתפרקת. גם בזמננו מצוי שנפרמת שזירת החוטים במשך הזמן מחמת הכביסות וכדו', ובאופנים כאלו אכן ראוי לעשות קשר בקצות החוט.